

KONCEPCE A TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE S RODIČOVSKOU SKUPINOU KLUBU RODIČŮ A PŘÁTEL NEKLIDNÝCH A HYPERAKTIVNÍCH DĚTÍ¹

Lenka Lacinová, Petra Škrdlíková

Abstrakt

Příspěvek přibližuje principy a základní teoretická východiska jedné z forem pomoci rodičům neklidných a hyperaktivních dětí. Popisuje cíle a náplň práce rodičovských skupin pořádaných Klubem rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí při Centru pro rodinu a sociální péči v Brně.

Klíčová slova: rodiče hyperaktivních dětí, ADHD, rodičovské skupiny

WORKING WITH HYPERACTIVE CHILDREN'S PARENTS: CONCEPTIONS AND THEORETICAL FRAMES

Abstract

The contribution outlines principles and basic theoretical starting points of one of the forms of help for parents of unsettled and hyperactive children. It describes aims and activities of parents groups organized by the Club of Parents and Friends of Unsettled and Hyperactive Children under the Centre for Family and Social Care in Brno.

Keywords: *hyperactive children's parents, ADHD, parents groups*

*Došlo do redakce: 25.8.2008
Schváleno k publikaci: 29.10.2008*

¹ Studie vznikla v rámci řešení výzkumného záměru MSM 0021622406 „Psychologické a sociální charakteristiky dětí, mládeže a rodiny: vývoj osobnosti v době proměn moderní společnosti“.

Úvod

Výchova dítěte patří k základním vývojovým úkolům, které jsou před člověka stavěny v období dospělosti (Erikson, 2002). Někdy je tento úkol naplňován zcela přirozeně a rodiče ani nepocítují, že by snad dělali něco výlučného, náročného či snad problematického – prostě „mají děti a starají se o ně“. Jindy však přináší výchova dítěte řadu otázek, pochybností a nejistot. Bývá obecně spojena s velkou investicí času a energie, ale v určitých případech také se značnou únavou a vyčerpáním rodičů (Lacinová, 2002). Jedním z takových specifických případů, kdy se výchova dítěte stává zátěžovým faktorem, který při delším časovém působení může vyústit ve vznik krizové situace ohrožující fungování rodiny, je výchova a péče o dítě, jež vykazuje výrazné projevy hyperaktivního chování nebo mu byl diagnostikován syndrom ADHD.

Cílem tohoto příspěvku je přiblížit principy jedné z forem pomoci rodičům neklidných a hyperaktivních dětí. Popisujeme její základní východiska a podobu, jak je realizována v rámci Klubu rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí při Centru pro rodinu a sociální péči v Brně.

Aktivity Klubu rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí

Klub rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí byl založen z iniciativy Petry Škrdlíkové v roce 2002 při Centru pro rodinu a sociální péči v Brně. Již v názvu je obsažena jedna z hlavních zásad této aktivity – je určena rodičům, kteří vnímají chování svých dětí jako nezvladatelné a mají s dětmi výchovné problémy, nikoliv pouze pro rodiče dětí se stanovenou diagnózou ADHD. Cílová skupina klientů této služby je tedy tvořena poněkud šířeji než je tomu u řady zahraničních programů zaměřených na pomoc dětem s ADHD a jejich rodinám. Z rozšíření cílové skupiny i na rodiče dětí „bez diagnózy ADHD“ plynou odlišnosti v nabízených službách, které spíše akcentují edukační a podpůrné prvky oproti diagnostice a farmakologické léčbě, jež je typická pro intervenční programy určené dětem s ADHD a jejich rodinám např. v USA (přehled viz Orr, Miller, & Polson, 2005).

Pomoc rodičům, kteří přicházejí s výchovnými problémy, se uskutečňuje prostřednictvím následujících aktivit (uvádíme aktuální nabídku aktivit pro období září 2008 – leden 2009):

- Rodičovské skupiny
- Koordinace odborné pomoci, zprostředkování kontaktů na specialisty
- Individuální poradenství pro rodiny s dětmi s ADHD, neklidem nebo některou formou autismu
- Přednášková činnost pro laickou a odbornou veřejnost
- Nácvik sociálních a emočních dovedností (paralelně pracují skupiny dětí a rodičů)
- Terénní sociální služba
- Cvičení pro děti s LMD

Těžiště činnosti spočívá především v práci s rodiči prostřednictvím setkávání rodičovských skupin a v koordinaci odborné pomoci. Ostatní činnosti Klubu věnované např. práci s dětmi (viz seznam výše) jsou koncipovány spíše jako doplňkové a nástavbové. Projekt rodičovské skupiny je součástí sociálně - aktivizačních programů zaměřených na podporu rodin s obtížně vychovatelnými dětmi.

Východiska a funkce práce s rodiči neklidných a hyperaktivních dětí

Základní princip - působení na zmírnění nežádoucích projevů v chování dítěte skrze práci s rodiči - je charakteristické pro terapeutický přístup, který pojímá rodinu jako systém a nezaměřuje se pouze na práci s tzv. „označovaným“ jedincem (Plaňava, 2000). V námi představovaném konceptu rodičovských skupin je intervence výhradně soustředěna na rodiče (většinou matky) a postupy, které jsou využívány, jsou společně s uvedeným systemickým pojetím eklektickým spojením metod a přístupů využívaných v rámci různých směrů. Práce ve skupině plní několik funkcí – jedná se o funkci osvětovou, vzdělávací a informační, podpůrnou a sekundárními efekty pak i částečně funkci terapeutickou. Práce s rodiči, kteří vytvářejí základní výchovné prostředí pro děti, tvoří součást většiny intervenčních programů určených dětem s ADHD (Orr, Miller, & Polson, 2005; Paclt a kol., 2007; Adesida & Forman, 1999).

V koncepci práce rodičovské skupiny vycházíme z předpokladu, že sebejistý a dobře informovaný rodič zvládne nesnáze s výchovou neklidného dítěte úspěšněji (za úspěšnější zvládání pokládáme také to, že se bude lépe hodnotit v rodičovské roli, i když se nebudou naplňovat veškerá /mnohdy nerealistická/ očekávání ve vztahu k dítěti).

Cíle práce rodičovské skupiny

Základní cíl práce, jímž je podpora a posílení rodičů, je odvozen ze skutečnosti, že dlouhodobá psychická zátěž a vnímané selhávání ve výchovné roli je pro rodiče frustrující a traumatizující. Na souvislost mezi výchovou a péčí o děti se speciálními potřebami a mírou stresu jejich rodičů poukazuje např. studie Sprattové, Saylora a Maciasové (2007). Vyšší míra hyperaktivních projevů a vnímané nemožnosti usměrňovat chování dítěte souvisí např. s vyšší mírou depresivity rodičů (Harrison & Sofronoff, 2002). Unavený a nejistý rodič je hůře schopen zvládat hyperaktivní chování svého dítěte, které se navíc často ještě pojí i s dalšími problémy – agresivita, vývojové poruchy učení, projevy opozičního vzdoru apod. Mnohdy pak dochází k tomu, že rodiče zpětnovazebně neklid dítěte posilují svou ambivalencí ve vztahu k němu, nejistotou ve výchovných postojích a častým střídáním výchovných přístupů („zkoušení různých zaručeně osvědčených a často rozporuplných doporučení“). V rámci setkávání se soustřeďujeme na následující dílčí cíle, které jsou do značné míry shodné se všeobecnými cíli rodičovských diskusních skupin, jak je charakterizují Langmeier, Balcar a Špitz (2000):

- Poskytnutí informací, které umožní rozeznat příčiny neklidu u dítěte a v rodině, pochopení souvislostí a možných příčin neklidu v rodině;
- objevení a obnova zdrojů rodičovství (vzhledem k většinově se účastnícím matkám se jedná o mateřství);

- přijetí rodičovské role („rodič jako velký a zodpovědný, dítě jako malé a vedené“);
- přijetí vlastní nedokonalosti (koncept „dost dobrá matka“ nikoliv „dokonalá matka“);
- prohloubení sebereflexe a získání náhledu na neproduktivní vzorce interakcí v rodině a s dítětem;
- zmenšení rozporu mezi nerealistickými představami o mateřství a dítěti a skutečností;
- nabídka nových (produktivnějších) vzorů interakce v rodině – nejen informace, ale i na úrovni prožitku;
- vytvoření prostoru pro sdílení zkušeností a vzájemnou podporu rodičů s obdobnými potížemi s výchovou dětí, sekundárně pak vznik sociální podpůrné sítě;
- v neposlední řadě pak i vytvoření prostoru pro pravidelný odpočinek a relaxaci u čaje, kávy a sušenek v náročném životě s obtížně vychovatelným dítětem.

Postupné naplňování dílčích cílů vytváří předpoklady k tomu, aby rodiče byli schopni poskytovat dítěti vhodnější podmínky pro jeho zdravý vývoj a budoucnost ve specifické výchovné situaci, kterou vytváří problematické, nežádoucí chování neklidného dítěte či dítěte se syndromem ADHD.

Základní organizační údaje

Používáme termín „rodičovské skupiny“, i když většinovými účastníky bývají spíše matky. Důvodem je deklarace otevřenosti skupinového dění i otcům, popř. oběma rodičům.

- Frekvence setkání: 1x za 14 dní
- Počet setkání: 7
- Délka jednotlivých setkání: 2,5 – 3 hodiny
- Počet účastníků: max 10
- Uzavřená skupina
- Po čase jsou organizovány tzv. revival skupiny, setkání absolventů rodičovských skupin (po půl roce, roce opakovaně).

Jedná se o skupinovou práci rodičů pod odborným vedením, nikoliv o skupinovou psychotherapii (je zřejmé, že dění na skupině může nabývat podoby skupinové psychotherapie, ale vzhledem k charakteru této aktivity a jejího zařazení do programu sociálně-aktivizačních služeb, rodiče se závažnějšími problémy či konflikty, které se v rámci skupinového dění odhalí, bývají moderátory odkazováni na rodinnou či individuální psychotherapii). Jedním z hlavních mechanismů práce, který je využíván, je působení matky hyperaktivního dítěte, která společně s psychologem vystupuje v roli moderátora skupiny. Zprostředkování autentických osobních zkušeností, zážitků, pocitů a prožívání nelehké životní situace matkou hyperaktivního dítěte umožňuje snadnější navození pocitu důvěry a usnadňuje vyjádření vlastních, mnohdy velmi intimních či nepříjemných pocitů a zkušeností jednotlivými členy rodičovské skupiny. Druhou osobou při vedení skupiny je sice psycholog, nikoliv však výhradně v autoritativním postavení odborníka. V roli experta přináší zejména odborné poznatky a informace, které slouží k naplnění vzdělávací složky intervence. I přesto je však v této roli

velmi významný podíl osobní autenticity a zkušenosti (psycholožka – matka). Pro rodičovskou skupinu platí obecná pravidla pro skupinovou práci – diskrétnost, mlčenlivost o dění na skupině, možnost nevyjádření se, atd. Kritériem pro vstup do rodičovské rodiny je subjektivně vnímaný neklid, nezvladatelnost dítěte, členem se může stát pouze rodič dítěte (nikoli pak např. prarodič). V případě, že skupinu miní navštěvovat jeden z rodičů, druhý rodič by měl s jeho účastí souhlasit. Pro dokreslení uvádíme v tabulce 1 počty účastníků rodičovské skupiny za celou dobu jejího trvání.

Tab 1. Účastníci rodičovských skupin 2002 - 2008

Pořadí skupiny	Rok	Období	Počet účastníků muži/ženy	Věk dětí v letech (min – max)	Pohlaví dítěte chlapci/dívky
1.	2002	podzim	0/3	4 – 8	3/0
2.	2003	jaro	0/6	3 – 9	6/0
3.	2003	podzim	Údaje chybí	Údaje chybí	
4.	2004	jaro	Údaje chybí	Údaje chybí	
5.	2004	podzim	0/7	2 - 11	Údaje chybí
6.	2005	jaro	0/8	4 - 6	Údaje chybí
7.	2005	podzim	0/9	3 - 13	Údaje chybí
8.	2006	jaro	0/6	3 – 8	5/3
9.	2006	podzim	0/8	3 – 12	6/1
10.	2007	jaro	0/7	2 - 8	3/4
11.	2007	podzim	2/8	2 – 6	6/2
12.	2008	jaro	2/5	4 – 10	6/1

Z tabulky je zřejmé, že v rodičovských skupinách převažují matky – tento fakt je vysvětlitelný skutečností, že právě matky většinou stojí „v první frontové linii“ péče a výchovy neklidného dítěte a potřeba podpory a informací o specifikách výchovy takového dítěte je u nich zřetelnější než u otců. Účast obou rodičů bývá velmi užitečná, nicméně vzhledem k organizačním problémům účastnících se rodin (zajištění péče o neklidné dítě v době konání setkání skupiny) nebývá bohužel tak častá. Je ale možné, aby oba rodiče postupně absolvovali skupinové dění v jeho následných bžích. Věkový rozptyl dětí účastnících se rodičů je poměrně široký, nicméně tato variabilita umožňuje řešit jednotlivá témata i s výhledem do budoucnosti (rodiče menších dětí mohou díky zkušenostem rodičů starších dětí některé problémy antici-povat a popř. volit preventivně adekvátnější výchovné přístupy), ale také může docházet k retrospektivnímu přehodnocení nebo pochopení předchozího vývoje u rodičů starších dětí a uvědomění si některých vývojových souvislostí zpětně.

Zakázka při vstupu do skupiny

Na úvodním setkání rodiče představují svoje očekávání a formulují svou zakázku, se kterou přicházejí do skupiny. Většina rodiči předkládaných problémů by se dala shrnout do následujících obecných kategorií:

- Nezvladatelné chování dítěte v rodině, které v sobě zahrnuje různé projevy tzv. problémového chování jak externalizovaného (agresivita, neposlušnost, vzdor, nadměrný motorický neklid), tak i internalizovaného typu (úzkostnost, špatná adaptace na nové a neznámé situace, zvýšená míra depresivity);
- problémy s chováním dítěte ve škole (v kontaktu s učiteli, vrstevníky);
- potřeba konkrétních návodů pro výchovu hyperaktivního dítěte;
- nejistota v rodičovské roli.

Profil typického účastníka rodičovské skupiny

Na základě několikaletých zkušeností je možno do jisté míry zobecnit často a typicky se opakující vlastnosti rodičů, kteří volí představovanou formu pomoci s výchovnými obtížemi svého neklidného dítěte. Profil „typického účastníka“ rodičovských skupin uvádíme s vědomím skutečnosti, že daný typ sociální služby vyhledává pouze část populace rodičů dětí s hyperaktivním chováním, jejímž společným znakem je vysoká motivace k řešení potíží a k vyhledání odborné pomoci pro dítě.

- žena – matka;
- středoškolsky, ale spíše vysokoškolsky vzdělaná;
- citlivá, jemná, empatická;
- křehčí tělesné konstituce;
- psychicky, často i fyzicky vyčerpaná;
- s velkými nároky na vlastní výkonnost v mnoha oblastech života;
- pro výchovu dítěte vysoce motivovaná;
- s představou o fungování výchovy „po dobrém“;
- obětující se pro dobro dítěte;
- většinou vychovávána ve svém dětství matkou (méně pak otcem) přísně, chladně.

Témata jednotlivých setkání

V rámci jednotlivých setkání jsou řešeny jak aktuální problémy, které prezentují rodiče, ale také důležitá témata, jejichž objasnění slouží k dosažení uvedených dílčích cílů.

- Co to vlastně je hyperaktivita, ADHD, LMD, neklid, poruchy chování? Příčiny hyperaktivního chování. O dispozicích a limitech těchto dětí.
- Původní rodina účastníků skupiny, jejich rodiče a vlastní dětství, vnímání a hodnocení výchovy a vztahu k rodičům (prarodičům dítěte). Systém rodiny (hierarchie, role, místo v rodině, systém rodinných vazeb). Problematika partnerství, manželství.

- Principy bezpodmínečného přijetí dítěte a stanovování hranic ve výchově. Co jsou to hranice ve výchově, co je to důslednost, co se míní bezpodmínečným přijetím?
- Vyjadřování negativních emocí. Vyjadřování pozitivních emocí. Regulace emocí.

Při popisu tematických okruhů odkazujeme vedle odborných zdrojů také na populární publikace doporučované v rámci jednotlivých setkání rodičovských skupin. V úvodních setkáních poskytujeme účastníkům skupiny vysvětlení obsahu a také užívání termínů hyperaktivita, hyperaktivní chování, ADHD, LMD, atd. Ujasnění pro rodiče nepřehledné a nesrozumitelné terminologie napomáhá lepšímu pochopení podstaty problému (ne každé neklidné dítě je dítě hyperaktivní), lepší a poučenější orientaci např. ve zprávách z pedagogicko-psychologických poraden, zlepšuje i možnost komunikace s odborníky z oblasti psychologie, neurologie, speciální pedagogiky. Při vysvětlování příčin vzniku hyperaktivního chování vycházíme jak z hlediska odborně lékařského přístupu (Paclt a kol., 2007; Drtílková & Šerý, 2007), tak i z pozic psychosociálního přístupu (např. Prekopová & Schweizerová, 2008).

V tematickém bloku o dítěti a jeho projevech sledujeme následující okruhy, které vycházejí z významných teoretických koncepcí vývojové psychologie:

- Teorie rané citové vazby J. Bowlbyho a M. Ainsworthové (Kulísek, 2000; Cassidy, 1999; Marvin & Britner, 1999): fáze utváření citové vazby, typy citové vazby, mezigenerační přenos citové vazby;
- koncept temperamentu A. Thomase a S. Chessové (1977): seznámení s typologií „obtížné a snadno vychovatelné dítě, pomalu se rozehřívající dítě“;
- kompatibilita temperamentu mezi rodičem a dítětem, problémy plynoucí z rozdílného temperamentového založení rodiče a dítěte;
- teorie psychosociálního vývoje E. H. Eriksona (2002): charakteristika jednotlivých vývojových období, psychosociální konflikt, vývojové úkoly.

V rámci bloku věnovanému původním rodinám účastníků se pokoušíme upozornit na mezigenerační souvislosti citové vazby a výchovy v rodině a naznačit možné přístupy k řešení konfliktních vztahů s vlastními rodiči (prarodiči neklidného dítěte). Dále se pokoušíme analyzovat případné opakující se negativní vzorce ve vztazích rodič – dítě. Jednotlivými tématy pak jsou:

- Já jako dítě – pozitiva a negativa vlastní výchovy: vycházíme z otázek a témat obsažených v metodě ke zjišťování typu citové vazby k rodičům v dospělosti – Adult Attachment Interview (Hesse, 1999);
- pochopení rodinné historie, rodinná tabu, mýty, traumata;
- přijetí „nedokonalosti“ vlastních rodičů;
- identifikace přebíraných či odmítaných vzorců chování ve výchově;
- práce s jedním z typických přesvědčení: „nikdy jako moje matka; nikdy jako můj otec!“.

Důležitou součástí tohoto okruhu je pak problematika aktuální rodiny, kterou reprezentují následující témata:

- Hierarchie a role v rodině (ústřední role rodičovské dvojice ve výchově dítěte);
- princip dospělé zodpovědnosti za výchovu (rodič jako velký, dítě jako malé);
- sourozenecká skupina – princip hierarchie sourozeneckého pořadí jako neměnného a daného, odstupňovaná práva a povinnosti sourozenců, každý ze sourozenců potřebuje „svou matku a svého otce“ – tzn. specifický a nezaměnitelný vztah se svými rodiči (Chvála & Trapková, 2001).

Jedním z velmi významných témat je pro účastníky problematika manželského vztahu nebo partnerství. Ačkoliv primárně rodiče do skupiny nepřicházejí s takto formulovanou zakázkou, stává se často diskutovaným problémem. Jedná se však spíše o poskytnutí obecnějších odborných pohledů na manželskou problematiku. Je jasné, že řešení partnerských problémů ve skupině pouze s jedním členem páru by mohlo být zkreslující a popř. kontraproduktivní. Základní teze jsou následující:

- Partnerský vztah rodičů je pro děti významným zdrojem informací o vzájemné podpoře a empatii, sounáležitosti, ale i o řešení konfliktů, o zvládání problémů a krizí (k problematice vnímání rodičovského konfliktu dítětem blíže viz Grych & Fincham, 2001).
- Rozdílnost muže a ženy je v mnoha aspektech pro výchovu a vývoj dětí důležitá (viz Chvála & Trapková, 2004 – vývojové trajektorie synů a dcer ve vztahu k matkám a otcům; dále Corneau, 2004; Kastová, 2004).
- I po rozvodu a po hlubokém vzájemném zranění partnerů je potřeba dítěti zachovat možnost citové vazby k oběma rodičům v zájmu zdravého vývoje jeho identity.
- Pravidlo nejenom „nezatahovat“ dítě do boje mezi partnery (Lacinová, Michalčáková, & Ježek, v tisku), ale dokázat najít na bývalém manželském partnerovi stránky hodné oceňování a opravdu je před dítětem vyzdvihovat.

Bezpodmínečné přijetí dítěte a stanovování hranic ve výchově jsou prezentovaným základním principem výchovy dětí v rodině (tyto v populární literatuře používané termíny zhruba odpovídají základním dimenzím vřelosti /popř. emočního vztahu/ a kontroly /popř. úrovně řízení/, jimiž bývají vymezovány v odborné literatuře konstrukty způsobu výchovy v rodině nebo výchovného stylu):

- Princip bezpodmínečného přijetí dítěte (Prekopová & Schweizerová, 2008; Prekopová, 1996; Matějček, 2003);
- hranice ve výchově (Towsend & Cloud, 1999);
- akcent na rovnováhu obou složek – jednotlivé výchovné styly a jejich důsledky pro rozvoj osobnosti (Čáp, 1996; Matějček, 1992);
- širší společenský kontext výchovy – liberální vs. autoritativní společnost.

Součástí všech setkání rodičovské skupiny jsou samozřejmě dotazy rodičů na výchovná doporučení v konkrétních situacích. Naší snahou je vést rodiče od přejímání konkrétních doporučení spíše k samostatnému uvažování nad vlastním optimálním výchovným působením, které respektuje individuální charakteristiky dětí a také rodičů samotných. Doporučujeme tedy rodičům, aby se v okamžicích rozhodování, jak se mají v konkrétní situaci, která vyžaduje „výchovný zásah“, zachovat, uvažovali spíše v perspektivě budoucího vývoje dítěte, méně pak ryze aktuálního vyřešení aktuálního problému: „Co pravděpodobně svým výchovným působením trénuji u dítěte za dovednost, schopnost či vlastnost pro jeho dospělou budoucnost?“

Jako další důležité téma vyvstala v průběhu setkávání rodičovských skupin problematika komunikace v rodině a to zejména vyjadřování pozitivních a negativních emocí. Na základě této zakázky byla zařazena do programu rodičovských skupin následující témata:

- Vyjadřování pozitivních emocí (náklonnost, láska) v rodině
- Koncept tzv. pěti jazyků lásky (Campbell & Chapman, 2005; Egbert & Polk, 2006)
- Vyjadřování negativních emocí v rodině
- Zvládání hněvu (Campbell & Likesová 1999; Campbell, 2001)
- Zdroje negativních emocí v rodině s hyperaktivním dítětem
- Ambivalentní pocity ve vztahu k hyperaktivnímu dítěti, jejich zdroje a zvládání
- Legitimita negativních emocí v rodičovství

Závěr

Problematika hyperaktivního chování a neklidu v rodině je komplexním problémem a vyžaduje péči jak o samotné dítě trpící neklidem, tak o systém rodinný a partnerský, v němž se dítě každodenně pohybuje. Oprávněnost péče zaměřené na rodiče dětí se speciálními potřebami zdůrazňují např. Sprattová, Saylor a Maciasová (2007). Vytvoření vhodných rodinných podmínek je dle našeho názoru jedním ze základních stavebních kamenů vícezdrojové pomoci neklidným dětem či dětem s ADHD. Rodičovské skupiny jsou vedle individuálního poradenství, popř. rodinné terapie, vhodným nástrojem pro podporu zdravého rodinného systému a prevenci jeho dysfunkcí.

Literatura

- Adesida, O., & Foreman, D. (1999). A Support Group for Parents of Children with Hyperkinetic Disorder: An Empowerment Model. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 4, 567 – 578.
- Campbell, R., & Likesová P. (1999). *Znáte mě vůbec?* Praha: Návrat domů.
- Campbell, R. (2001). *Hledám svou cestu*. Praha: Návrat domů.
- Cassidy, J. (1999). The Nature of the Child's Ties. In J. Cassidy, P. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment Theory and Research* (1 - 20). New York: Guilford Press.
- Cloud, H., & Townsend, J. (1999). *Děti a hranice*. Praha: Návrat domů.

- Corneau, G. (2004). *Anatomie lásky*. Praha: Portál.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.
- Drtílková, I., & Šerý, O. (2007). *Hyperkinetická porucha/ADHD*. Praha: Galén.
- Egbert, N. & Polk, D. (2006). Speaking the Language of Relational Maintenance: A Validity Test of Chapman's (1992) Five Love Languages. *Communication Research Reports*, 23, 19 – 26.
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (Eds.) (2001). *Interparental Conflict and Child Development: Theory, Research and Application*. New York: Cambridge University Press.
- Harrison, C., & Sofronoff, K. (2002). ADHD and Parental Psychological Distress: The Role of Demographics, Child Behavioural Characteristics, and Parental Cognitions. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41, 703-711.
- Hesse, E. (1999). The Adult Attachment Interview: Historical and current Perspectives. In J. Cassidy, P. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment Theory and Research* (395 - 433). New York: Guilford Press.
- Chapman G., & Campbell R. (2005). *Děti a pět jazyků lásky*. Praha: Návrat domů.
- Kastová, V. (2004). *Otcové – dcery, matky – synové*. Praha: Portál.
- Kulísek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie*, 44, 404-423.
- Lacinová, L. (2002). Proměny současné rodiny s malými dětmi. In I. Plaňava & M. Pilát (Eds.): *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 149-157.
- Lacinová, L., Michalčáková, R., & Ježek, S. (v tisku). Škála dětské percepce konfliktu mezi rodiči: česká verze dotazníku pro adolescenty. *Československá psychologie*.
- Langmeier, J., Balcar, K., & Špitz, J. (2000). *Dětská psychoterapie*. (Druhé, rozšířené a přepracované vydání). Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN.
- Matějček, Z. (2003). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Marvin, R. S., & Britner, P. A. (1999). Normative Development: The Ontogeny of Attachment. In J. Cassidy, P. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment Theory and Research* (44 - 67). New York: Guilford Press.
- Orr, J. M., Miller, R. B., & Polson, D. M. (2005). Toward Standard of Care for Child ADHD: Implications for Marriage and Family Therapists. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31, 191 – 205.
- Paclt, I. a kol. (2007). *Hyperkinetická porucha a poruchy chování*. Praha: Grada.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.

Prekopová, J. (1996). *Malý tyran*. Praha: Portál.

Prekopová, J., & Schweizerová, Ch. (2008). *Neklidné dítě*. Praha: Portál.

Spratt, E. G., Saylor, C. F., & Macias, M. M. (2007). Assessing Parenting Stress in Multiple Samples of Children with Special Needs (CSN). *Families, Systems, & Health*, 25, 435 – 449.

Thomas, A., & Chess, S. (Eds) (1977). *Temperament and Development*. New York: Brunner/Mazel Publications.

Trapková, L., & Chvála, V. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál.

O autorkách:

Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D. pracuje jako výzkumná pracovnice v Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a přednáší vývojovou psychologii na katedře psychologie tamtéž. Věnuje se problematice blízkých citových vztahů a výchovy v rodině. Vede rodičovské skupiny Klubu rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí v Centru pro rodinu a sociální péči, Brno.

Kontaktní údaje:

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny FSS MU, Joštova 10, Brno 602 00
lacinova@fss.muni.cz

Petra Škrdlíková je zakladatelka a koordinátorka Klubu rodičů a přátel hyperaktivních a neklidných dětí při Centru pro rodinu a sociální péči v Brně, několik let vedla klub maminek. Spolu s Lenkou Lacinovou vede rodičovské skupiny a semináře pro rodiče a učitele, koordinuje odbornou pomoc a zprostředkovává kontakty na specialisty v rámci základního sociálního poradenství pro rodiče neklidných dětí.

Kontaktní údaje:

Centrum pro rodinu a sociální péči, Josefská 1, Brno 602 00
petra.skrdlikova@centrum.cz

Lacinová, L., & Škrdlíková, P. (2008). Koncepce a teoretická východiska práce s rodičovskou skupinou Klubu rodičů a přátel neklidných a hyperaktivních dětí. *E-psychologie* [online], 2(4), 47-57 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/lacinova_etal.pdf>. ISSN 1802-8853.